

РОЛЯ ГІСТОРЫІ Ў ПАТРЫЯТЫЧНЫМ ВЫХАВАННІ МОЛАДЗІ НАПЯРЭДАДАНІ ВЯЛІКАЙ АЙЧЫННАЙ ВАЙНЫ

І.І. Багдановіч, г. Мінск

Фарміраванне масавай свядомасці заўсёды было і застаецца актуальнай задачай для любога грамадства і дзяржавы. Асабліва актуальнай яна становіцца ў перадавенным Савецкім Саюзе. З сярэдзіны 30-х гадоў ідэя перманентнай сусветнай пралетарскай рэвалюцыі, якая дамінавала ў савецкім грамадстве, змяняецца ідэяй пабудовы сацыялізму ў адной асобна ўзятай краіне. Гэта абумовіла неабходнасць рыхтавацца да ўсебаковага, у тым ліку і ваеннага, процістаяння капіталістычнаму атачэнню. Асноўнай ідэалагічнай задачай бальшавікоў стала ўсталяванне новых каштоўнасцей арыентацый і, найперш, выхаванне патрыятызму “... тых валявых якасцей, якія так неабходныя кожнаму грамадзяніну СССР у цяперашнім складаным міжнародным становішчы” [1, с. 4].

У гэтых умовах адным з найважнейшых інструментаў вырашэння задач патрыятычнага выхавання становіцца гісторыя. Таму з пачатку 30-х гадоў пачынаюцца маштабныя змены ў развіцці гістарычнай навукі і гістарычнай адукацыі і асабліва ў адносінах да іх партыі і савецкага ўраду.

І.В. Сталін усведамляў непазбежнасць вайны і рыхтаваўся да яе. Ён разумеў, што, акрамя стварэння сучасных відаў узбраенняў, неабходна фарміраваць масавую гістарычную свядомасць, асабліва ў асяроддзі тых, хто падлягаў прызыву ў войска: студэнтаў, навучэнцаў школ, сярэдніх і прафесійных навучальных устаноў. Фігура вядучага афіцыйнага гісторыка-марксіста М.М. Пакроўскага, які у 20-я – пачатку 30-х гадоў вызначаў развіццё гістарычнай навукі ў СССР, саступае свё месца самаму І.В. Сталіну, які ўзяў пад асабісты кантроль развіццё гістарычнай навукі і гістарычнай адукацыі.

Менавіта пад яго кіраўніцтвам з 1934 года пачынаецца масавая кампанія па перагляду афіцыйнай гісторыі. Сэнс гэтай кампаніі ў пераацэнцы рускай гісторыі і ўзаемаадносін розных народаў, што ўваходзілі ў склад СССР. Яшчэ ў 1931 годзе

Сталін ва ўвесь голас абвяшчаў што “старую Расію” на працягу ўсей яе гісторыі білі і мангольскія ханы, і турэцкія беі, і швецкія феадалы, і польскія паны. Але ўжо ў 1934г. – гісторыя ўсе той жа Расіі з падачы таго ж І.В. Сталіна становіцца шэрагам бліскучых перамог і самааданай барацьбы народаў нашай краіны за нацыянальнае і сацыяльнае вызваленне. Гэта дазволіла многім даследчыкам гаварыць аб аднаўленні нацыяналістычных “імперска-рускіх” традыцый, якія зусім нядаўна (ў 1925 годзе) І.В. Сталін называў праяўленнем “вялікарускага шавінізму” [2, с. 186].

Калі да пачатку 30-х гадоў Расійская імперыя афіцыйна прызнавалася “турмой народаў”, актыўная імперыялістычная палітыка Расійскай імперыі асуджалася як каланіяльная, то ў “Кароткім курсе гісторыі СССР” за 1937 г. вектар асвятлення ўзаемаадносін Расіі з ўвайшоўшымі ў яе склад народамі карэнным чынам змяніўся. У дадзеным дапаможніку ўжо сцвярджаецца думка аб цывілізатарскай ролі Расіі, якая быццам бы садзейнічала пераадоленню векавой адсталасці большасці нацый і народаў, якія ўваходзілі ў яе склад.

У 30-я гады істотна змяніўся ідэал гістарычнага дзеяча, які знаходзіўся ў цэнтры ўвагі гісторыкаў даследчыкаў і мастацкай гістарычнай літаратуры. Калі ў 20-я гады яе галоўным героем быў рэвалюцыянер, правадыр народных мас, дзекабрыст, рабочы на барыкадах, то ў 1930-я гады рэвалюцыйная тэма адступае на другі план. Зараз на першы план выступаюць вобразы дзяржаўных дзеячаў, палкаводцаў, абаронцаў Айчыны. Часам гэтыя дзве постаці ўвасабляліся ў адной асобе: Аляксандр Неўскі, Дзімітрый Данскі, Іван Грозны, Пётр I, а часам заставалася адна з іх – ваенная: А.В. Сувораў, М.І. Кутузаў, П. А. Баграціён, Ф.Ф. Ушакоў і інш. Адначасова фарміраваўся абагульнены вобраз мужа і самаадданага вобраза рускага воіна, які ўвасабляўся ў асобах абаронцаў Порт-Артура, Севастопаля і г.д.

Маштабныя змены ў выкладанні гісторыі адбыліся у 1934 годзе. 15 мая ЦК УКП(б) і СНК СССР зацвердзілі пастанову “Аб выкладанні грамадзянскай гісторыі ў школах СССР”. У ёй рашуча асуджаліся існуючыя падыходы ў

выкладанні грамадзянскай гісторыі калі “...замест выкладання грамадзянскай гісторыі ў жывой і займальнай форме з выкладам найважнейшых падзей і фактаў ў іх храналагічнай паслядоўнасці з характарыстыкай гістарычных дзеячаў, вучням даваліся абстрактныя схемы”. У ім падкрэслівалася, што “... рашаючай умовай трываласці засваення вучнямі курса гісторыі з’яўляецца захаванне гісторыка-храналагічнай паслядоўнасці ў выкладзе гістарычных падзей з абавязковым замацаваннем ў памяці вучняў найважнейшых гістарычных з’яў, гістарычных дзеячаў, храналагічных дат [3, с. 128]. Гэта пастанова мела гістарычнае значэнне. Яна вызначыла на увесь час існавання савецкай дзяржавы, якімі павінны быць мэты гістарычнай адукацыі (сярод якіх было ваенна-патрыятычнае выхаванне), яго змест і методыка выкладання гісторыі, у аснове якой ляжала фарміраванне ў канкрэтнай, наглядна-вобразнай форме гістарычных паняццяў і светапоглядных ідэй, што ляжаць у аснове марксісцкага разумення гісторыі.

Пастанова таксама прадугледжвала: да чэрвеня 1935 года стварыць новыя падручнікі і прадставіць іх у конкурсную камісію, з верасня 1934 года аднавіць гістарычныя факультэты ў вядучых універсітэтах краіны. 9 чэрвеня 1934 года ЦК УКП(б) зацвердзіў пастанову “ Аб увядзенні ў пачатковай і няпоўнай сярэдняй школе элементарных курсаў гісторыі СССР і ўсеагульнай гісторыі”. У 1936 г. у АН СССР быў створаны інстытут гісторыі. Пачалося выданне часопісаў “Гісторыя ў школе” (пазней – Выкладанне гісторыі ў школе), “Гісторык – бальшавік”, “Гістарычны часопіс”, “Гістарычныя запіскі” і іншыя.

Работа па складанні новых падручнікаў вялася пад пільным кантролем І.В. Сталін, і яго паплечнікаў С.М. Кірава і А.А. Жданава, якія звычайна далучаліся да думкі правадыра. Заўвагі па канспектах падручнікаў па гісторыі СССР і новай гісторыі для вну не раз выказваліся партыйнымі лідэрамі і абмяркоўваліся на нарадах гісторыкаў. Яны былі надрукаваныя 27 студзеня 1936 года ў газеце “Ізвесція”. У іх А.І. Яфімаў, М.М. Ванаг, іншыя аўтары падручнікаў абвінавачваліся ў тым, што яны “... слепа капіруюць агульнавядомыя і абсалютна не навуковыя азначэнні буржуазных гісторыкаў, забыўшыся пра тое,

што яны павінны прапанаваць нашай моладзі марксісцкія навукова абгрунтаваныя азначэнні”. Патрабавалася правесці “карэнную перапрацоўку канспектаў падручнікаў у духу выказаных прапаноў. Пры гэтым аўтары павінны ўлічваць, што гутарка ідзе не аб артыкулах у часопісах, у якіх можна балбатаць пра ўсе, што заўгодна, не думаючы аб пачуцці адказнасці, а аб стварэнні падручніка, у якім павінна быць выверана кожнае слова і кожнае азначэнне” [4, с. 122].

Абвешчаны конкурс быў абсалютна рэальным. У ім нават паспрабаваў удзельнічаць вядомы пісменнік М.А. Булгакаў, але спазніўся з заяўкай. У журы конкурса было прадстаўлена 6 рукапісаў падручнікаў. Конкурсная камісія прызнала лепшым падручнік калектыву аўтараў на чале з прафесарам А.В. Шастаковым. Яго падручнік “Элементарны курс гісторыі СССР” атрымаў другую прэмію, а першая наогул не была прысуджана.

Усім удзельнікам конкурсу былі створаны самыя спрыяльныя (ў тым ліку) матэрыяльныя ўмовы для работы над падручнікамі. Аўтары атрымалі магчымасць знаёміцца з дарэвалюцыйным і замежным вопытам стварэння падручнікаў. Спецыяльна для іх на рускую мову былі перакладзены шэраг лепшых замежных падручнікаў, сярод якіх лепшым лічыўся падручнік па гісторыі Францыі Ж. Лавіса. Таксама былі складзены метадычныя распрацоўкі, якія абагульнялі вопыт складання і выдання замежных падручнікаў па гісторыі. Усе гэта дазволіла аўтарскаму калектыву на чале з А.В. Шастаковым у кароткія тэрміны стварыць дастаткова цікавы і паспяховы курсу гісторыі СССР, які вытрымаў больш за 20 выданняў і выкарыстоўваўся ў школах да 1956 года [5, с. 93-94].

Работа па стварэнні першых савецкіх падручнікаў па гісторыі ў СССР завяршылася толькі напярэдадні Вялікай Айчыннай вайны. У 1940 годзе Інстытут гісторыі АН СССР падвеў вынікі абмеркавання падручнікаў і работы па іх стварэнні.

Для паспяховай падрыхтоўкі навуковых і педагагічных кадраў Наркампрас дазволіў прыступіць да падрыхтоўкі аспірантаў па гістарычных дысцыплінах. Прэзідыум АН СССР прысудзіў ступень доктара па грамадскіх навуках першай

групе савецкіх гісторыкаў, сярод якіх аказаліся і аўтары першых савецкіх падручнікаў па сусветнай і айчыннай гісторыі. У 1935 годзе пры Інстытуце гісторыі Камуністычнай акадэміі былі зацверджаны камісіі па прысуджэнні вучоных ступеняў і званняў па гістарычных навуках. Пасля скасавання ў 1936 годзе Камуністычнай акадэміі ўсе яе ўстановы былі перададзены ў АН СССР.

У красавіку 1938 года ў Маскве прайшла Усесаюзная нарада гісторыкаў. На ей быў пастаўлены крыж на прапанаванай “акадэмікам у будзенаўцы” М.М. Пакроўскім (нядаўна памерлым) інтэрпрытацыі гісторыі “як палітыкі звернутаі у мінулае”. І.В.Сталін дазволіў вярнуць у навуковы зварот шэраг каштоўных па фактычным матэрыяле работ рускіх і заходнееўрапейскіх гісторыкаў. У красавіку 1937 года ён асабіста напісаў на дакладной запісцы загадка аддзела друку ЦК УКП(б) Б.Талія рэзалюцыю: “Неадкладна прыступіць да выдання Ключэўскага”. У хуткім часе пачалося выданне С.М. Салаўева і іншых рускіх і замежных гісторыкаў. У вяртанні народу прац вялікіх рускіх гісторыкаў прысутнічала пэўная логіка – “птушаняты” школы М.М. Пакроўскага былі як правіла людзьмі малапісьменнымі і ў новых умовах кампраментавалі курс бальшавіцкага кіраўніцтва.

Вялікую ўвагу ў падручніках і перыядычным друку ў перадваенныя гады надавалася ваенна-гістарычнай тэматыцы. Са жніўня 1939 года пры Наркамаце абароны пачалося выданне “Ваенна-гістарычнага часопіса”. Урачыста і ўсенародна адзначалі шэраг дат ваеннай гісторыі Расіі. Асабліва ўрачыста адзначалася 230-годдзе разгрома шведаў пад Палтавай.

У школьных падручніках шырокае асвятленне атрымалі Неўская бітва, Лядовае пабоішча, Кулікоўская бітва і Грунвальдская бітва, Лівонская вайна і барацьба супраць польскай інтэрвенцыі пачатку XVII стагоддзя, Паўночная вайна і Айчынная вайна 1812 года. Гісторыя СССР у многіх адносінах уяўляла сабой гісторыю войнаў, пераважна справядлівых і вызваленчых, у якіх бязмежную храбрасць і гераізм праяўлялі не толькі палкаводцы, але і простыя людзі (К. Мінін, І. Сусанін, В. Кожына, матрос Кошка і інш.). Асабліва месца ў ваенна-

патрыятычным выхаванні займала апісанне ў падручніках барацьбы з інтэрвентамі і белагвардзейцамі ў гады грамадзянскай вайны: подзвігі В.І. Чапаева, А. Шчорса, Р. Катоўскага, С. Лазо і інш.

З сярэдзіны 30-х гадоў ваенна-гістарычная тэматыка пачынае дамінаваць у савецкім кінематографе і ў планах выдавецтваў. З пачаткам Вялікай Айчыннай вайны нацыянальна-вызваленчая барацьба народаў СССР супраць іншаземных захопнікаў становіцца прыярытэтнай тэмай не толькі ў гістарычнай навуцы і гістарычнай адукацыі, але і ў літаратуры, мастацтве, ў сродках масавай інфармацыі.

Такім чынам, у перадваенныя гады ў змест гістарычнай адукацыі і методыку выкладання гісторыі ўнесены істотныя змены, якія былі скіраваныя не толькі на фарміраванне ў моладзі марксісцкага светапогляду, але і на выхаванне патрыятычных пачуццяў і перакананняў. Усе гэтыя пераўтварэнні ў галіне гістарычнай адукацыі аказаліся свачасовымі. Яны дазволілі выхаваць у вучняў і маладога пакалення ў цэлым патрыятычныя пачуцці і перакананні, якія вытрымалі усе выпрабаванні ў гады Вялікай Айчыннай вайны. Любоў да Радзімы, гатоўнасць аддаць за яе ўласнае жыццё сталі адным з вырашальных фактараў, які забяспечыў Савецкму Саюзу перамогу ў Вялікай Айчыннай вайне.

Літаратура і крыніцы

1. Хигерович, Р. Незаслуженно забытые пьесы / Р. Хигерович // Правда. – 1941. – №32.
2. Сталин, И.В. Историческая идеология в СССР в 1920–50-е годы: переписка с историками, статьи и заметки по истории, стенограммы выступлений. Сборник документов и материалов. Ч.1. 1920–30-е годы / Сост. М.В. Зеленов. – Спб., 2006.
3. Народное образование в СССР. Общеобразовательная школа: сб. док.1917–1973 гг. – М.: Просвещение, 1974.
4. История – в школу: создание первых советских учебников. – М.: Просвещение, 2008.

5. Савельева, Т.Н. Первенец советских учебников по истории / Т.Н. Савельева // Книга. 1979. Сб. XXXVIII.

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ